

*В. Г. Костогриз, канд. екон. наук, доц., Черкаський інститут
банківської справи Університету банківської справи НБУ*

ОЩАДНО-КРЕДИТНА СИСТЕМА У ФІНАНСУВАННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

У статті проведено аналіз сучасного стану фінансового забезпечення інноваційної діяльності, визначено основні проблеми та встановлено потенційні джерела фінансування посередництвом інститутів ощадно-кредитної системи.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, фінансування інновацій, джерела фінансування, банки, інститути ощадно-кредитної системи.

Постановка проблеми. Нестабільність і кризові явища в основних сферах глобальної економіки відображають суперечності сучасного економічного розвитку вітчизняного виробництва. Без здійснення структурних перетворень неможливо підвищити ефективність вітчизняного виробництва і на цій основі вирішити найгостріші соціальні проблеми. Активізація інноваційного процесу є тією складовою вимог, які викликані сучасними умовами, і дозволить забезпечити реальні позитивні зрушення в економічній структурі суспільства, перехід економіки на якісно вищий рівень індустріального розвитку та інтенсивний тип відтворення. Успішність економічної діяльності в інноваційній сфері останнім часом дедалі тісніше ставиться у залежність від ступеня залучення кредитних ресурсів банківських установ до системи фінансового забезпечення відтворювальних процесів. Таким чином, банки стають одними з учасників інноваційного процесу, забезпечуючи не тільки його фінансування, а й зв'язок між усіма учасниками – державою, інвестиційно-інноваційними фондами, науково-технічними установами та споживачами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та розвитку інноваційної сфери досліджені у працях таких вітчизняних дослідників, як Л. Антонюк, Ю. Бажал, В. Бодров, В. Геєць, М. Герасимчук, О. Задорожня, Б. Кваснюк, С. Пирожков, А. Поручник, В. Савчук, Н. Чухрай, В. Юрчишин, Ю. Яковець; зарубіжних – Б. Лессер, Б. Твісс, Д. Тідд, К. Мейєр, Х. Рігс та багатьох інших. У дослідженнях зазначених авторів визначаються основні аспекти інноваційного процесу. Проблеми фінансового забезпечення інноваційної діяльності вивчали Г. Возняк, Л. Радецька, Л. Коваленко, О. Дацій, Т. Детюк, Т. Кужда, В. Гайдук та ін. У роботах М. Бондарчук визначено сутність поняття системи “інновації – фінанси – виробництво” та досліджено діяльність виробничо-господарських

структур у цій системі. Проте процес пошуку джерел фінансування інноваційного виробництва потребує подальшого дослідження.

Метою статті є проведення аналізу сучасного стану фінансового забезпечення інноваційної діяльності, визначення основних проблем і пошуку потенційних джерел фінансування посередництвом інститутів ощадно-кредитної системи.

Виклад основного матеріалу. Нестабільність і кризові явища, неефективний рівень структурної перебудови економіки та необхідність її інтеграції у світове виробництво вимагають переоцінки й переосмислення інноваційної політики, яка реалізується нині. Головний акцент треба змістити на розвиток тих виробництв, які за рахунок модернізації, залучення інновацій забезпечать якісно новий розвиток господарського комплексу України, врахувати всі недоліки діяльності минулих періодів та дати поштовх щодо подальшого розвитку виробництва та стабілізації економіки в цілому. У розвинутих країнах світу інноваційний чинник забезпечує до 65–80 % економічного зростання.

Відповідно до статистичних даних питома вага підприємств, що займаються інноваційною діяльністю в Україні, дуже незначна й становила на кінець 2009 року лише 10,7 %. У країнах ЄС цей показник становить 40–60 %. З початком фінансової кризи у 2008 році питома вага підприємств, що впроваджували інновації, зменшилася на 0,1 %, обсяги реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості за період 2007–2009 років зменшилися майже на 2 % (табл. 1).

Таблиця 1

Інноваційна активність промислових підприємств

Рік	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2005	8,2	6,0
2006	10,1	6,7
2007	11,7	6,7
2008	10,8	5,9
2009	10,7	4,8

Джерело: [3].

Незадовільна ситуація в інноваційній сфері зумовлена рядом чинників, серед яких найхарактернішими є низький рівень фінансування діяльності підприємств, висока ціна за кредити, великий економічний ризик, витратність виробництва, труднощі з сировиною та матеріалами, низький рівень попиту на продукцію, недосконалість законодавчої бази, фінансова нестабільність. Однак серед основних чинників, що

обумовили незадовільну ситуацію в інноваційній сфері, у кількісному значенні найвагомим є недостатність фінансування (табл. 2).

Таблиця 2

Основні чинники, що стримують інноваційну діяльність підприємств

Показник	Рік						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Обстежено підприємств, кількість	2 247	9 294	9 999	1 005	1 300	1 600	1 750
Відсутність фінансування, %	88,7	86,9	85,7	80,5	79,6	75,0	79,5
Великі витрати, %	н/д	32,9	40,3	45,3	39,3	47,2	45,5
Високі кредитні ставки, %	43,9	33,7	38,7	42,2	41,3	43,3	44,2
Високий економічний ризик, %	23,5	16,6	24,1	25,2	22,3	23,1	25,0
Труднощі з сировиною та матеріалами, %	32,2	23,3	29,2	30,2	32,1	33,0	35,0
Відсутність попиту на продукцію, %	26,8	18,9	15,0	23,3	19,2	19,8	20,0
Недосконалість законодавства, %	36,6	28,8	31,5	30,6	29,6	34,5	36,0

Джерело: [3].

Відповідно до даних Державного комітету статистики, власні кошти підприємства – прибуток та амортизація є сьогодні практично єдиним джерелом фінансування інноваційної діяльності. За рахунок цих коштів фінансується більше 60–70 % усіх інноваційних проектів, тоді як кошти державного бюджету становлять мізерний відсоток – 1–2 %. Кошти іноземних інвесторів протягом 2003–2008 років трималися на рівні 2–4 % від загальної кількості фінансування інновацій й лише у 2009 році зросли до 19 %, що двояко трактується науковцями, оскільки підтверджує розуміння світових інвесторів у необхідності в умовах кризових явищ переходу на інноваційні енергозберігаючі, високотехнічні технології, проте підвищує залежність економіки України від іноземних інвесторів. Кошти інших джерел фінансування у 2008 році досягли максимального значення – 35,66 %, з яких 34,4 % – кредити, проте їх обсяг значно зменшився у 2009 році до 14,34 %, що можна пояснити наслідками банківської кризи (табл. 3).

Таблиця 3

Джерела фінансування технологічних інновацій (млн. грн.)

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів							% коштів інших джерел до загальної суми витрат
		власні кошти	% власних коштів до загальної суми витрат	кошти державного бюджету	% бюджетних коштів до загальної суми витрат	кошти іноземних інвесторів	% іноземних коштів до загальної суми витрат	інші джерела	
2003	3 059,8	2 148,4	70,21	93	3,04	130	4,25	688,4	22,50
2004	4 534,6	3 501,5	77,22	63,4	1,40	112,4	2,48	857,3	18,91
2005	5 751,6	5 045,4	87,72	28,1	0,49	157,9	2,75	520,2	9,04
2006	6 160	5 211,4	84,60	114,4	1,86	176,2	2,86	658	10,68
2007	10 850,9	7 999,6	73,72	144,8	1,33	321,8	2,96	2 384,7	21,97
2008	11 994,2	7 264,0	60,56	336,9	2,80	115,4	0,96	4 277,9	35,66
2009	7 949,9	5 169,4	65,02	127,0	1,59	1512,9	19,03	1 140,6	14,34

Складено автором на основі джерела [3].

Серед основних проблем фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні можна виділити:

- 1) недостатню державну фінансову підтримку інноваційних проектів різного масштабу, які реалізуються у промисловості; нецільове використання та неефективне використання фінансових ресурсів, спрямованих на підтримку інноваційної діяльності (насамперед державними установами);
- 2) відсутність механізмів перерозподілу інвестиційних ресурсів населення на користь інноваційного сектора;
- 3) недостатня зацікавленість іноземних інвесторів у фінансуванні вітчизняного інноваційного сектора;
- 4) комерціалізація інноваційної продукції, високі ризики інноваційної діяльності [6].

З метою розширення джерел фінансування інноваційного розвитку в Україні було прийнято ряд законів. Зокрема, Закон України “Про наукову та науково-технічну діяльність” [4] визначає одним із основних інструментів здійснення державної інноваційної політики бюджетне фінансування. Відповідно до Закону України “Про пріоритетні напрями розвитку науки та техніки” [5] держава має щорічно забезпечувати бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 % ВВП. У Законі стверджується, що обсяг державного фінансування наукових, науково-технічних програм за пріоритетними напрямками науки й техніки має бути у розмірі не менше 30 % від загального обсягу фінансування видатків на науку.

Однак на практиці не забезпечується виконання законодавчо затверджених норм. Реально після прийняття Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність” бюджетне асигнування на ці цілі не перевищувало 0,48 % ВВП, а на державні програми із пріоритетних напрямків розвитку виділялося лише 3–4 % загальних затрат державного бюджету на науку [1]. Якщо на кінець 2008 року внутрішній валовий продукт становив 800 млрд. грн., то бюджетне фінансування, відповідно до Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність”, мало становити 13,59 млрд. грн. При цьому, відповідно до даних НБУ, на кінець 2008 року поза банками було зосереджено 145,5 млрд. грн., а на кінець 2009 року 175,08 млрд. грн., що надає всі підстави стверджувати про існування в державі значного потенціалу внутрішніх інвестицій, що змогли б забезпечити фінансування інноваційної сфери економіки.

Важливою проблемою фінансування інноваційного виробництва є відсутність механізмів перерозподілу інвестиційних ресурсів населення на користь інноваційного сектора. Забезпечення даного механізму можливо здійснити через організаційно-економічні аспекти функціонування ощадно-кредитної системи, одним із завдань якої є створення умов і механізмів для максимального залучення вільних коштів у національну економіку інститутами системи у вигляді заощаджень (переважно фізичних осіб), що дозволить збільшити інвестиції в інноваційну сферу економіки.

На рис. 1 зображено місце ощадно-кредитної системи у структурі фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Фінансування інноваційної діяльності проявляється через кругообіг інвестиційних ресурсів. Взаємозв'язок інвестиційної та інноваційної діяльності проявляється на етапі розміщення ресурсів, коли одним із основних критеріїв визначення інвестиційних проектів, що будуть фінансуватися, є рівень їх інноваційності. Основними видами фінансових ресурсів у даному випадку є середньо- та довгострокові ресурси, залучені ощадно-кредитними інститутами системи, де переважають за обсягами залучення банки. Небанківські фінансові

установи, на жаль, в Україні не відіграють в інвестиційному процесі тієї ролі, як за кордоном.

Банківські інститути в інноваційно-інвестиційному процесі в Україні працюють переважно в напрямку обслуговування руху коштів, що належать клієнтам та призначені для інвестицій в інновації.

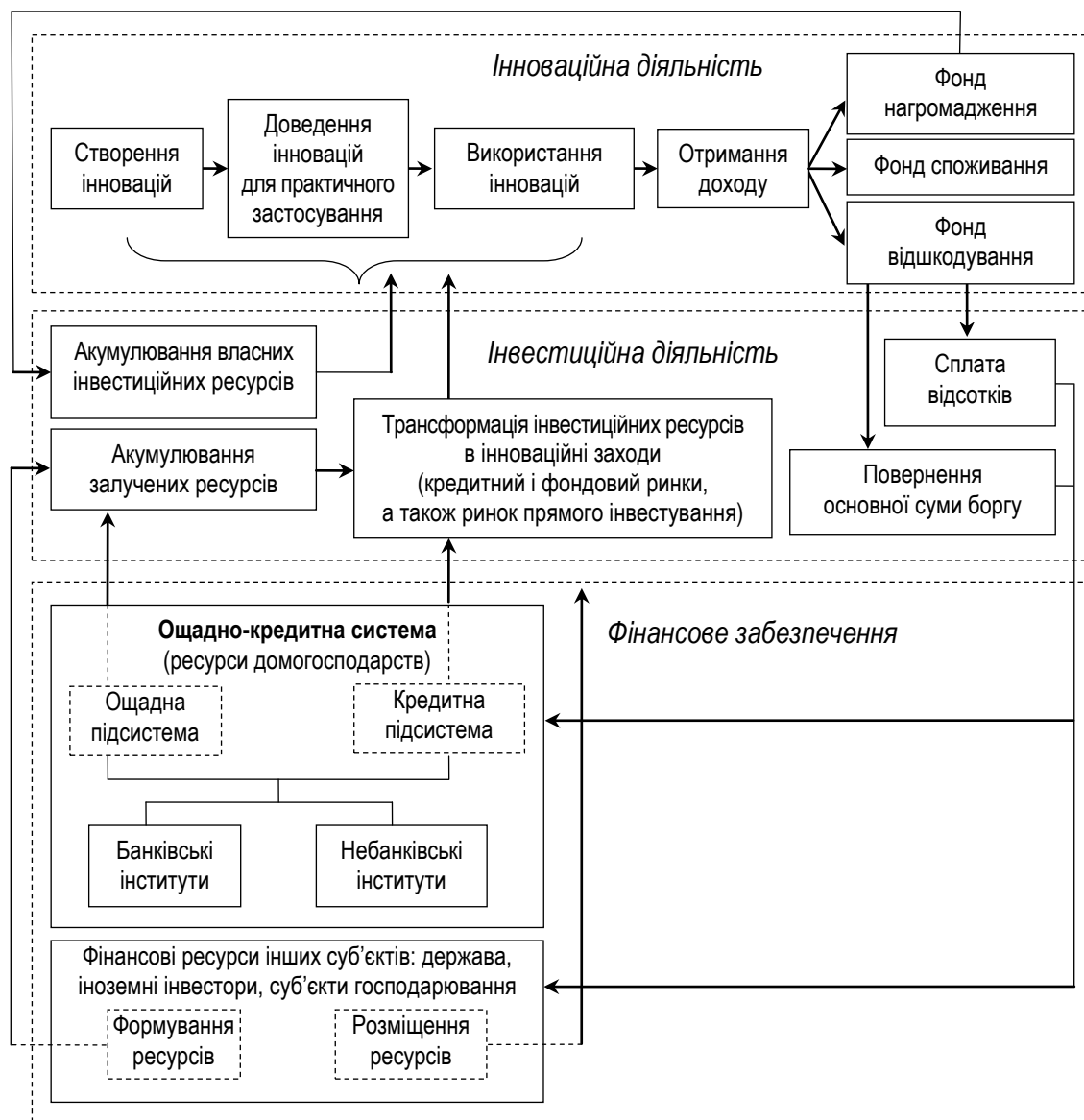

Рис. 1. Ощадно-кредитна система у структурі фінансового забезпечення інноваційної діяльності

Існує необхідність вироблення напрямів залучення заощаджень населення до інститутів системи і перетворення їх на ресурси інвестиційної та інноваційно-інвестиційної діяльності. Ці напрями мають містити правові, економічні та соціально-політичні заходи. Їх реалізація повинна забезпечувати насичення економіки країни національними фінансовими ресурсами, переорієнтацію державної політики на довгострокове планування, сприяти посиленню довіри

населення до фінансових установ, гарантувати збереження заощаджень та отримання сталого доходу за вкладені кошти.

Окрім того, довгострокові кредити інститутів системи, зокрема банківських інститутів, на відміну від інших фінансових джерел, мають ряд переваг. У способах фінансування виробничої діяльності за рахунок власних і запозичених фінансових ресурсів існують суттєві відмінності. Основна різниця полягає в тому, що відсоткові платежі є складовою валових витрат, і на цю суму, відповідно, зменшується база оподаткування підприємства. Натомість дивіденди сплачуються з чистого прибутку. Такий ефект іноді називають ефектом податкової економії. Таким чином, фінансування за рахунок запозичених коштів порівняно із фінансуванням за рахунок власних є більш вигідним для підприємства [2].

У наш час в Україні світова економічна криза розбалансувала фінансовий ринок, який характеризується зменшенням темпів банківськими і небанківськими фінансовими установами кредитної діяльності, відсутністю на рахунках підприємств великого і малого бізнесу обігових коштів, значною заборгованістю із заробітної плати тощо. Все це негативно вплинуло на обсяги інноваційної діяльності виробників, привело до часткового чи повного зупинення реалізації інноваційних проектів.

На наш погляд, задля сприяння виходу України з економічної, а в основному із фінансової кризи та збільшення участі банків як основних інститутів ощадно-кредитної системи у фінансуванні інноваційного виробництва, необхідно реалізувати такі заходи, як:

- відновлення довіри населення до фінансових інститутів, насамперед до банківських установ, що забезпечить залучення коштів фізичних осіб на депозити, а отже, відродить їх стабільне функціонування; удосконалення системи гарантування вкладів, що забезпечить довіру населення до банківських установ, удосконалення законодавчої бази захисту вкладів населення, що дозволить забезпечити правову основу організації та впровадження ощадної справи;
- напрацювання і запровадження спеціальних програм Уряду України, які б забезпечили концентрацію кредитних ресурсів у пріоритетні інноваційні галузі економіки;
- доповнення та зміна системи структурно-кредитної політики відповідно до вимог часу, тобто забезпечення інституціональних інновацій;
- плата за надані інноваційні довгострокові кредити здійснювати в рівних, визначених спільною угодою, частинах за рахунок позичальника, фінансової установи і держави.

Доцільним є впровадження надання державних гарантій за стратегічно пріоритетними напрямками інноваційного фінансування. Зокрема, доцільно було б дотримуватися умови: обсяг інноваційного кредиту

залежить від обсягу власних коштів, які виробник використав, та інноваційної діяльності у минулі роки. Слід запровадити преференції тим виробникам, котрі, наприклад, впроваджують інноваційні програми понад п'ять і більше років.

Важливим також є питання зниження ризику кредитної інноваційної діяльності банків. Необхідним є напрацювання механізмів державних дотацій процентних ставок за інноваційними кредитами, де позичальники на фінансування інноваційних проектів сплачують проценти за нижчою (порівняно з ринковою) ціною.

Висновки. Для виходу з кризового стану всіх галузей економіки України, в тому числі й найважливіших базових галузей промисловості, є необхідним швидке здійснення технічної реконструкції вітчизняних підприємств, результатом якої було б підвищення рівня якісного стану їхньої виробничої бази та досягнення такого рівня техніки і технології, котрий дав би змогу національним підприємствам випускати продукцію високої якості та забезпечити її конкурентоспроможність на світових ринках. Кризові явища, нестабільність вимагають пошуку нових підходів до економіко-організаційних структур виробництва, що потребує переоцінки й переосмислення дій минулих періодів і розробки та запровадження нових перспективних шляхів розвитку виробництва, що базується на запровадженні нових, енергозберігаючих, екологічнобезпечних, високотехнологічних інноваційних технологій.

Одним із найвагоміших чинників, що стримує формування в Україні власної, якісно нової інноваційної політики, є відсутність відповідного фінансового забезпечення усіх етапів її реалізації. За умови хронічного дефіциту Державного бюджету, незначних розмірів власних коштів більшості вітчизняних підприємств, нестачі іноземних інвестицій виникає необхідність пошуку нових джерел, що мають наситити економіку країни довгостроковими фінансовими ресурсами. Такими фінансовими джерелами для національної економіки можуть стати кошти, залучені у вигляді середньо- та довгострокових депозитів і внесків, які будуть розподілені між пріоритетними, переважно інноваційними галузями економіки, на умовах збалансованої, системної депозитної та кредитної діяльності. За умов відновлення довіри населення до фінансових установ, удосконалення системи гарантування вкладів, законодавчої бази, прозорої політики банків ощадно-кредитна система здатна не лише забезпечити максимізацію залучення вільних коштів в економіку країни, а також стати основним фінансовим посередником між виробниками інноваційної продукції та її споживачами. Таким чином, кінцеві споживачі продукції стають інвесторами її виробництва, що має забезпечити системність, акумулювання й збалансування

довгострокових фінансових ресурсів та їх трансформацію в інвестиційні ресурси інноваційних заходів.

Список літератури

1. Бут, А. Л. Особливості інвестиційного механізму забезпечення інноваційного розвитку економіки України [Текст] / А. Л. Бут // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 4(71). – С. 91 – 95.
2. Малахова, О. Макроекономічні аспекти розвитку банківської системи України [Текст] / О. Малахова // Вісник ТНЕУ. – 2008. – № 2. – С. 37–47.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Про наукову та науково-технічну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Семенов, І. П. Розвиток інноваційної діяльності на підприємствах України [Текст] // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3(81). – С. 102–108.

Summary

The article analyzes the contemporary state of the financial provision of innovative activity, determines the main problems and sources of financing through the institutions of the savings-and-credit system.

Отримано 04.02.2011

Костогриз, В.Г. Ощадно-кредитна система у фінансуванні інноваційного розвитку країни [Текст] / В.Г. Костогриз // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ, 2011. – Вип.31. - С. 29-36.